

De Gouden Eeuw in gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679)

Zeven Provinciën Reeks – Deel 33

4. Jan Parmentier, *De holle compagnie. Smokkel en legale handel onder Zuidnederlandse vlag in Bengalen, ca. 1720-1744.*
5. H.A. Diederiks, *In een land van justitie. Criminaliteit van vrouwen, soldaten en ambtenaren in de achttiende-eeuwse Republiek.*
6. J. Venema, *Kinderen van weelde en armoede. Armoede en liefdadigheid in Beverwijk/ Albany (c. 1650-c. 1700).*
7. Eric J. Sluijter, *De lof der schilderkunst. Over schilderijen van Gerrit Dou (1613-1675) en een traktaat van Philips Angel uit 1642.*
8. Dirk Jaap Noordam, *Geringde buffels en heren van stand. Het patriciaat van Leiden, 1574-1700.*
9. L. Bosman, *Nieuw Amsterdam in Berbice (Guyana). De planning en bouw van een koloniale stad, 1764-1800.*
10. G.N.M. Vis, *Cornelis Cooltuyn (1526-1567). De vader van de Hollandse reformatie.*
11. S. Groenveld, *Huisgenoten des geloofs. Was de samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden verzuimd?*
12. Victoria B. Greep, *Een beeld van het gezin. Functie en betekenis van het vroegmoderne gezinsportret in de Nederlanden.*
13. Jaap R. Bruijn en Carla van Baalen, *Van zeeman tot residentieburger. Cornelius de Jong van Rodenburg (1762-1838).*
14. Juliette Roding en Marja Stompé, *Pieter Isaacs (1569-1625). Een Nederlandse schilder, kunsthandelaar en diplomaat aan het Deense hof.*
15. Karel Bostoën et al., *Bonis in bonum. Johan Rademacher de Oude (1538-1617), humanist en koopman.*
16. P.G. Hoftijzer, *Pieter van der Aa (1659-1733), Leids drukker en boekverkoper.*
17. Eric Jorink, *Wetenschap en wereldbeeld in de Gouden Eeuw.*
18. Leonore Stapel, *Perspectieven van de stad. Over bronnen, populariteit en functie van het zeventiende-eeuwse stadsgezicht.*
19. Ernestine van der Wall, *Socrates in de hemel? Een achttiende-eeuwse polemiek over deugd, verdraagzaamheid en de vaderlandse kerk.*
20. Frauke K. Laarmann, *Families in beeld. De ontwikkeling van het Noord-Nederlandse familieportret in de eerste helft van de zeventiende eeuw.*
21. Allan Tønnesen, *'Al het Hollandse volk dat hier nu woont'. Nederlanders in Helsingør, circa 1550-1600.*
22. Jan Bloemendal, *Spiegel van het dagelijks leven? Latijnse school en toneel in de noordelijke Nederlanden in de zestiende en de zeventiende eeuw.*
23. Inge Broekman, *De rol van de schilderkunst in het leven van Constantijn Huygens (1596-1687).*
24. Paul J. Smith, *Het schouwtoneel der dieren. Embleemfabels in de Nederlanden (1567-ca. 1670).*
25. Marleen Willebrands en Arno 't Hoog (red.) *Traktaat van de kampmoeljes, genaamd duivelsbrood door Franciscus van Sterbeek (1668). Een paddenstoelentraktaat uit de zeventiende eeuw.*
26. Gerard Schelvis en Kees van der Vloed, *Jenever en wind. Leven, werk en wereld van Robert Hennebo (1686-1737).*
27. Heleen van der Weel, *Klokkenspel. Het carillon en zijn bespelers tot 1800.*
28. Karel Bostoën, *Hart voor Leiden. Jan van Hout (1542-1609), stadsscretaris, dichter en vernieuwer.*
29. Joke Spaans en Trudeliën van 't Hof, m.m.v. Dunja Hak, *'Het Beroerde Rome'. Spotprenten op de paus, in een pleidooi voor een 'Nederlandse' katholieke kerk, 1705-1724.*
30. Raymond Fagel, *Kapitein Julián. De Spaanse held van de Nederlandse Opstand.*
31. Marion Boers, *De Noord-Nederlandse kunsthandel in de eerste helft van de zeventiende eeuw.*
32. David Onnekink en Renger de Bruin, *De Vrede van Utrecht 1713.*
33. A.Agnès Sneller, *De Gouden eeuw in gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679).*

De Gouden Eeuw in gedichten van Joost van den Vondel (1587-1679)

A.AGNES SNELLER

Hilversum
Verloren
2014

In de Zeven Provinciënreeks verschijnen korte monografieën over Nederlandse geschiedenis en cultuur in de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw.

De redactie wordt gevormd door:

Marion Boers-Goosens

Karwan Fatah-Black

Olga van Marion

Arjan Nobel

Judith Pollmann

A.Agnes Sneller

Miriam van Veen

Thijs Weststeijn

Deze publicatie is tot stand gekomen dankzij bijdragen van: Boekenfonds Elisabeth Grent/F.J.A.M. van der Helm, de J.E. Jurriaanse Stichting, Stichting Het Nuyensfonds en de Dr. C.L. Thijssen-Schoute Stichting.

Op het omslag: Jacob van der Ulft (toegeschreven; 1652-1689), *De Dam te Amsterdam met het nieuwe stadhuis in aanbouw*, collectie Rijksmuseum Amsterdam.

ISBN 978-90-8704-392-6

© 2014 A.Agnes Sneller & Uitgeverij Verloren BV
Torenlaan 25, NL-1211 JA Hilversum

Beeldredactie Nicole Burgmans
Opmaak Rombus, Hilversum
Druk Wilco, Amersfoort

No part of this publication may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
1 Joost van den Vondel, Amsterdammer	13
De jongensjaren van Joost van den Vondel	13
Te midden van familie en vrienden	15
De rederijerskamers als opleidingsinstituten	21
Religie	25
Politiek-maatschappelijke keuzes	29
2 't Is Bruiloft	35
Liefde en min	36
Lieflijke taferelen	39
Bruiden en bruidegoms	41
Kinderen	47
Huwelijksliefde	49
'Buiten 't juck des echts'	53
3 Amsterdam, 'de grootste koopstad van Euroop'	55
'Inwijdinghe van het Stadhuis t'Amsterdam'	55
'Burgermeesters'	64
4 Het Huis van Oranje-Nassau	75
Maurits (1567/1585-1625)	75
Frederik Hendrik (1584/1625-1647)	81
Willem II (1626/1647-1650)	89
Het stadhouderloze tijdperk (1651-1672)	91
Uitleiding	97
Bibliografie	100
Register	107

Afb. 1 Standbeeld van Joost van den Vondel in het Vondelpark te Amsterdam (Van Lennep, deel 12, vóór titelpagina).

Inleiding

Op vrijdag 18 oktober 1867 was het eindelijk zo ver. Tijdens een groot feest ter ere van de beroemde dichter Joost van den Vondel werd in een Amsterdams wandelpark een standbeeld onthuld waarin de cultuurdragers van die tijd op een passende manier hun bewondering tot uitdrukking brachten voor het literaire idool uit de Gouden Eeuw, Joost van den Vondel.¹ Een jaar later werd het park omgedoopt tot Vondelpark en alleen al door deze naamgeving wordt de herinnering aan de poëet voortdurend bevestigd. Vanaf die tijd kijkt Joost van den Vondel, verheven op zijn sokkel, neer op de menigte wandelende, spelende, drinkende en etende mensen die zich daar van dag tot dag vermaken. Zij lijken de in brons gegoten man, trovend op zijn indrukwekkende stoel, nauwelijks op te merken. En mochten er al mensen zijn die hem willen naderen omdat ze zich afvragen wie die plechtige figuur nu eigenlijk is, dan wordt de weg versperd door een keurig aangelegd bordes, voorzien van sierlijk hekwerk. De boodschap is duidelijk: men dient op afstand te blijven. Zo staat het standbeeld symbool voor de positie die de dichter Joost van den Vondel in de Nederlandse samenleving inneemt: verstarde tot een onbeweeglijk en onbenaderbaar historisch beeld.

De afstand tot de dichter en zijn werk is allereerst een afstand in taal. Om de poëzie van Vondel te kunnen genieten moeten lezers zich gaan verdiepen in een soort Nederlands dat zonder tal van verklaringen van taalhistorici nauwelijks meer is te begrijpen. Bovendien vormt de zeventiende-eeuwse manier van spellen een barrière voor iedereen die zich over zijn werk buigt. En dan gaan zijn gedichten ook nog over mensen en toestanden waarvan we geen weet meer hebben. Hooguit kent nog een enkeling een historische gebeurtenis, zoals de onthoofding van Johan van Oldebarnevelt in 1619 of de ontsnapping van Hugo de Groot in een boekenkist in 1621, maar verder kan men het werk nauwelijks verbinden met de werkelijkheid van nu.

¹ Het beeld is een creatie van de Belgische beeldende kunstenaar Louis Royer, het voetstuk van de Limburgse architect Pierre Cuypers.

Dat is natuurlijk niet altijd zo geweest. In de Gouden Eeuw, de periode die Joost van den Vondel beleefde en waaraan hij hartstochtelijk deelnam, waren zijn gedichten en toneelstukken begrijpelijk en inspirerend voor een breed publiek. En in de eeuwen die volgden viel men terug op zijn werk als norm voor wat goed Nederlands geacht werd. Vandaar dat ook na zijn dood talloze uitgaves van zijn werk verschenen. Dikwijls gaat het om de publicatie van één bepaalde tekst, vaak ook om een bloemlezing, maar elke eeuw kent eveneens uitgaves van zijn gehele oeuvre.

In de eerste decennia van de twintigste eeuw zette zich een kring van uitgelezen taal- en literatuurkundigen aan een wetenschappelijke uitgave van het gehele werk van Joost van den Vondel. Het project ging gepaard met de instelling van een speciale Vondel-leerstoel aan de Universiteit van Amsterdam, die bezet werd door professor B.H. Molkenboer. De uitgave beslaat tien dikke delen waarin Vondels teksten op zo betrouwbaar mogelijke wijze zijn weergegeven. Bovendien bevat het werk zeer zorgvuldige annotaties en achtergrondinformatie, onder andere over Vondels leven. Er gaat een verhaal dat een van de Vondelkenners, W.J.M.A. Asselbergs,² tijdens een diner na afloop van een vergadering door het geleerde gezelschap werd uitgedaagd een typering te geven van zijn collega Molkenboer. Hij kwam tot de volgende tekst: ‘Nooit molk een boer zijn koe, als Molkenboer zijn Vondel.’ Ik heb niet kunnen achterhalen in hoeverre deze anekdote op waarheid berust, maar het geeft zowel het plezier als de grondigheid aan waarmee het gezelschap Vondels werk bestudeerde en misschien ook hoezeer de leden door Vondel werden geïnspireerd. Want ook Vondel wist vele grappen te maken op namen, en ook hij kon ironische spitsvondigheden ten beste geven, zoals de regels in het officiële grafschrift op de in Delft geboren en begraven Hugo de Groot: ‘Nu delft heel Delft met lijkgezangen/ Zijn ingeboren[e] in het graf.’³ Maar onofficieel ook in het tekstje: ‘Twee kisten bergden HUIG de GROOT,/ D’ een levendig: maar d’ ander dood.’⁴

Uitgever van *De werken van Vondel* was de Maatschappij tot verspreiding van Goede en Goedkoope Lectuur, de Wereldbibliotheek.⁵ Deze instelling wenste zich sterk te maken voor volksontwikkeling. Kennelijk leefde bij de Maatschappij de gedachte dat het werk van Joost van den Vondel aan de ontwikkeling van het ‘volk’ kon bijdragen en dat lezers met de ondersteunende aantekeningen in staat zouden zijn Vondels teksten niet alleen te lezen, maar er ook van te genieten. De uitgave heeft inmiddels echter dezelfde positie als het standbeeld: zo goed als onbereikbaar. Je moet wel erg nieuwsgierig zijn naar ‘de prins onzer dichters’, wil je die boekdelen wer-

2 Asselbergs is bekender onder zijn pseudoniem als de dichter Anton van Duinkerken.

3 WB 4: 622a, r. 32-33 (1645).

4 WB 4: 622b (1645).

kelijk gaan lezen, op papier of op het scherm.⁶ De boeken kwamen op een zijspoor terecht en de teksten degradeerden tot verplichte leesstof op scholen en opleidingen Nederlandse taal en cultuur. Ook die tijd is voorbij. In bibliotheken rusten de werken van de grote meester in stoffige kasten. Ze kunnen daar echter wel van de planken genomen worden. Dat gebeurt zo nu en dan door een lezer of groep studenten, geïnteresseerd in de taal en geschiedenis van de vroegmoderne tijd.

Ook voor een breder publiek kunnen Vondels teksten evenwel weer gaan leven. Daartoe is het dienstig als zijn werk in verband wordt gebracht met de omstandigheden, ideeën en idealen zoals die vigeerden in de jonge Republiek. Aan die hernieuwde kennismaking wordt de laatste jaren op verschillende manieren gewerkt. Het leven van Vondel valt immers samen met de periode die in de geschiedenis bekend staat als de ‘Gouden Eeuw’, een periode die veel Nederlanders nog steeds weet te inspireren. Vanuit dat perspectief vertelt een recente biografie het verhaal van Vondels leven.⁷ Ook de toneelwereld is zich langzamerhand weer gaan interesseren voor Vondels werk. Dramaturgen brengen af en toe weer een van zijn stukken op de planken;⁸ literatuurhistorici, maar ook ethici en filosofen hebben de toneelstukken opnieuw ontdekt.⁹ De teksten blijken confronterend in relatie tot politieke en morele vraagstukken, zowel toen als nu. Er worden inmiddels dan ook levendige discussies gevoerd over de actualiteit van zijn drama’s. Dat is interessant omdat Vondel zelf zijn toneelstukken beschouwde als het belangrijkste onderdeel van zijn dichterlijke arbeid. Voor hem als kunstenaar van de renaissance betekende het creëren van toneelpoëzie de ultieme uitdaging om de klassieke erfenis van Romeinen en Grieken, ‘de uitheemschen’, in het eigen werk te integreren en voorbij te streven. Bij een portret dat Joachim Sandrart van de dichter schilderde, schreef Vondel een gedichtje dat dit – met veel zelfspot – uitdrukt:¹⁰

Sandrart heeft VONDEL dus naar ’t aanzicht uitgedrukt,
 Niet zijn gedachten, want die waren weggerukt,
 Verslingerd op d’ aloude en *bloende treurtonelen,   *bloeierende/bloedende
 Om *ernstig af te zien, wat rol d’ uitheemschen spelen,   *ijverig na te pluizen

Een ander belangrijk onderdeel van Vondels werk vormen de honderden gedichten geschreven op allerlei gebeurtenissen. Vondels tijdgenoot en eerste biograaf, Geeraerd Brandt, gaf een eindeloze opsomming van de genres die de dichter hanteerde.¹¹ Daarin kunnen lezers de maatschappelijke, politieke en religieuze omstandigheden zoals die zich in de Gouden Eeuw voordeden, bijna op heterdaad betrappen. Vondel is een ideale chro-

5 Sterck, Moller, de Vooyts & De Klerk (ed.), 1927-1937. [steeds aangeduid als WB]

6 Het werk is in z’n geheel te vinden op www.dbnl.org.

7 Calis 2008.

8 Zie hiervoor Smits-Veldt 2012.

9 Bij voorbeeld Bloemendal & Korsten (red.) 2011 en Korsten 2006.

10 WB 4: 214 (rond 1641).

11 Brandt 1682: 70/ 1932: 55-56.

niqueur, niet alleen vanwege zijn grote politieke betrokkenheid en zijn gedichten naar aanleiding van actuele gebeurtenissen, maar vooral ook vanwege de waaier aan onderwerpen die zijn dichtwerk maakt tot spiegel van zijn tijd. Dit is mede het gevolg van het feit dat de dichter niet alleen op eigen initiatief reacties schreef op wat zich voordeed, maar dat er vaak ook een opdrachtgever geweest moet zijn.

Een overkoepelende term voor dit soort gedichten is ‘gelegenheids-poëzie’, een genre dat in de Republiek met groot enthousiasme werd beoefend. De teksten werden geschreven in nauwe samenhang met allerlei gebeurtenissen, zaken, personen en boeken van de eigen tijd.¹² Het is een rijke bron voor wie de Amsterdamse dichter Joost van den Vondel wil leren kennen als de poëet die op alle mogelijke manieren deelnam aan het leven in de Gouden Eeuw en daar in zijn werk op een persoonlijke manier verslag van deed. Dergelijk werk stond dicht bij het maatschappelijk leven en was in principe niet gericht tot een kleine groep fijnproevers maar tot een grote groep meebelevers. Ook wist Vondel met dergelijke gedichten, afhankelijk van het onderwerp, een uiterst gevarieerde poëzie te schrijven met allerlei verschillende dichtvormen, zodat een sprankelend klank- en vormspel kon ontstaan. Dat maakt de gedichten ook voor een leespubliek uit de eenentwintigste eeuw nog toegankelijk.

De gelegenheidsgedichten werden vaak op losse vellen gepubliceerd, zogenoemde planodrukken. Daarin zijn ze te vergelijken met pamfletten, kleine uitgaves waarin betrokken burgers vaak op felle toon commentaar gaven op actuele gebeurtenissen. Op rijm en in ‘onrijm’ mengden schrijvers en dichters zich hiermee in het proces van oordeelsvorming, waaraan een breed publiek kon deelnemen. Poëzie kreeg in die tijd van snelle en spectaculaire politieke en maatschappelijke veranderingen een belangrijke functie. Maar niet alleen voor de meningsvorming, ook voor de taalontwikkeling is het werk van de dichters en schrijvers die zich van het Nederlands gingen bedienen, belangrijk geweest. De vele dialecten die in de verschillende provincies gesproken werden, wenste men aaneen te smeden tot een eenheidstaal. Ook schrijvers, bij wie tot omstreeks 1600 het Latijn de boventoon voerde, gingen over op het Nederlands. Een bijdrage tot de ontwikkeling van die eenheidstaal leverde ook de liedcultuur. Vondel dichtte liedjes op bestaande melodieën, zogenoemde contrafacten, maar wist ook componisten te inspireren tot het schrijven van muziek op zijn gedichten.¹³

Een barrière bij het lezen van Vondels gedichten vormt de spelling, een aspect van de taal dat gedurende eeuwen aanleiding heeft gegeven tot verhitte discussies. Dat geldt ook voor de periode rond 1650 toen de standaard-

¹² Zie voor een uitgebreidere bespreking van gelegenheidsgedichten M.A. Schenkeveld-van der Dussen 1984.

¹³ Zie hiervoor uitgebreid Grijp 2001. Voor de verzamelde liederen van Vondel zie De Bruijn & Spies (ed.) 1988.

disering van de landstaal een zekere afronding bereikte. Een fraai staaltje van een spellingdebat deed zich voor in 1653. Het maakt duidelijk dat spelling zelfs kon leiden tot een theologische twist. Petrus Leupenius, 'bedienaar des Godlijken woords t' Amsterdam', schreef voor dat in open lettergrepen steeds het dubbele vocaalteken moest worden gebruikt ('vaader', 'vreede', 'kooning'). Vondel protesteerde hiertegen,¹⁴ spreekt van 'walgende verdubbelingen van klinckletteren' en beroept zich erop dat de meeste andere talen deze verdubbeling evenmin toepassen. Daarop reageerde Leupenius nog in hetzelfde jaar met een verwijzing naar de bouw van de toren van Babel.¹⁵ Elke taal heeft volgens de theoloog nu eenmaal haar specifieke kenmerken en die 'te willen buigen naar het voorbeeld van andere' talen zou betekenen dat men 'de Taalen, die God gescheiden heeft, wederom [wenst] te vermengen'.¹⁶

Op gevaar af dat wijzigingen in de spelling ook nu nog op emotionele weerstand kunnen stuiten, heb ik er toch voor gekozen de teksten van de dichter steeds om te zetten in de huidige spelling voor zover dat niet ten koste ging van rijm en metrum. Dit ter bevordering van de leesbaarheid. Om toch de historische kleur te behouden heb ik echter de citaten in de lopende teksten in de oorspronkelijke spelling gehandhaafd zolang dat de interpretatie niet bemoeilijkt.

Het is onmogelijk het rijke oeuvre van Vondel in al zijn verscheidenheid en met aandacht voor alle genres aan bod te laten komen, vandaar dat ik gekozen heb voor enkele thema's die in de hoofdstukken achtereenvolgens worden gepresenteerd: de kring van familie en vrienden, de relaties tussen vrouwen en mannen zoals die in bruiloftsdichten worden gepresenteerd, de stad Amsterdam die zich ontwikkelde tot een grote en rijke handelsstad en bedrijvigheden van het stadhoudelijk huis. De hoofdstukken kunnen onafhankelijk van elkaar gelezen worden. Dit betekent dat er soms iets herhaald moest worden. Uit de gedichten die Vondel bij die gelegenheden schreef, heb ik een selectie gemaakt. Steeds worden de teksten in een historisch kader geplaatst, waardoor het mogelijk is de gedichten te lezen binnen de context waarin ze werden geschreven en gelezen.

Joost van den Vondel geeft met zijn gelegenheidsgedichten woorden aan zijn intense betrokkenheid bij de gebeurtenissen van zijn tijd. Om dat te ontdekken moeten lezers zich soms enige moeite getroosten. Maar voor wie zich interesseert voor de historische periode waarin Nederland kans zag uit te groeien tot een zelfstandige natie blijkt dat inlezen zeer de moeite waard. Kennis nemen van zijn gedichten kan ertoe leiden dat lezers niet alleen geboeid raken door de historische ontwikkelingen zoals die in

¹⁴ Noodigh Berecht over de nieuwe Nederduitsche misspellinge; WB 5: 706-707 (1654).

¹⁵ Genesis 11:1-9 met in vers 4 de woorden van de Heer: 'Laat Ons nederdalen en daar hun taal verwarren, zodat zij elkanders taal niet verstaan.'

¹⁶ Zie Frijhoff & Spies 1999: 229-230.

de zeventiende eeuw plaatsvonden, maar ook door de manier waarop deze Amsterdamse burger en taalkunstenaar zijn ervaringen op die historische gebeurtenissen presenteert. Hij schreef poëzie die ons ook nu nog kan raken en inspireren.

Joost van den Vondel, Amsterdammer

De jongensjaren van Joost van den Vondel

Drie jaar na het overlijden van de dichter, in 1682, verscheen er al een korte biografie over Joost van den Vondel door een jongere huisvriend van de dichter, de remonstrantse predikant Geeraerdt Brandt. De levensbeschrijving gaat uitgebreid in op de beginjaren en familiale achtergrond. Het was in 'de vermaarde Rynstadt' Keulen dat Joost van den Vondel¹ in 1587 op de zeventiende van Slachtmaand (november) werd geboren. Zijn moeder, Sara Kranen, was daar als kind vanuit Antwerpen terecht gekomen toen de vervolging van de 'weerlooste der Gereformeerden, de Doopsgezinden', de geloofsvorm die de familie was 'toegedaan', in Antwerpen levensbedreigend werd. Zijn vader, eveneens Joost van den Vondel geheten, een 'hoedt-

¹ De weergave en spelling van eigennamen was in de vroegmoderne tijd niet strak bepaald. Ook Vondels naam kent vele variaties. In de lopende tekst gebruik ik de naam (Joost van den) Vondel.

Afb. 2 Het gezin Vondel op weg naar Utrecht (Van Lennep, deel 1, na p. 13).

stoffeerder', die 'ook de Doopsgezinden yverig aanhing', was om diezelfde reden uit Antwerpen gevlucht. Dat is tenminste wat Brandt verteld. Het is echter heel goed mogelijk dat het verhaal apocrief is en moest dienen om de landverhuizers status te verlenen. Van geloofsvervolging was in Antwerpen namelijk in die periode geen sprake, zodat het heel goed mogelijk is dat economisch verslechterende omstandigheden de reden was om de Scheldestad te verlaten.² Het vertrek uit Keulen een paar jaar later zal wel te maken hebben gehad met inperking van de geloofsvrijheid. Via Frankfurt en Bremen kwamen ze eerst in Utrecht en later in Amsterdam terecht. Er is een verhaal waarin verteld wordt dat de koetsier van de wagen waarmee het gezin een gedeelte van de tocht maakte, tegen een reisgenoot zou hebben gezegd: 'T is eveneens als of ik met Joseph en Maria over wegh reisde.' Zo was hij getroffen door de manier waarop de ouders zich behielpen, 'maakende een wiegh tusschen eenige stokken, de luyeren droogende op den waaghen, met tekenen van [grote] ingetooogenheit en zeedigheid'.³ De baby is waarschijnlijk Sara geweest.⁴ De twee oudere kinderen, Clementia en Joost, komen niet in dit verhaal voor. Het is daarom de vraag in hoeverre deze beschrijving specifiek op hen betrekking had. In Amsterdam was het namelijk tot 1578, toen de stad zich aansloot bij de Opstand (de Altermatie), onder de aanhangers van het nieuwe geloof gewoonte om elkaar te waarschuwen voor een mogelijke vervolging met de woorden: 'Josef nam de moeder en het kind en vluchtte naar Egypte.' Als de dreiging voorbij was, werd rondverteld: 'Zij zijn dood, die het kind naar het leven stonden.'⁵

Tot de bagage van het gezin kan een *Biestkensbijbel* behoord hebben. Deze bijbeluitgave was speciaal bestemd voor doopsgezinden. Misschien was het alleen de uitgave van het Nieuwe Testament. De uitgever had namelijk vanwege de grote belangstelling voor dit Testament een voor reizigers geschikt klein boekje gemaakt door 'een seer cleyn letterken [te] doen maken: op dat degene die lust en begeerte hebben om lesen, seer gevoechlijck ende lichtelijk een Testament met haer [=zich] over wech mogen dragen'.⁶ Mogelijk hadden de jonge ouders ook documenten bij zich. De jonge Joost moet later in ieder geval gedichten van zijn grootvader Kranen in zijn bezit hebben gehad. Immers, de beroemde dichter P.C. Hoofft 'plagh tot Vondel te zeggen: Dat gy een Rymer zyt, hebt gy van uwen grootvader Kranen'.⁷

Het gezin Vondel-Kranen werd later uitgebreid met dochter Catharina en zoon Willem. Men heeft zich in Amsterdam, in de Warmoesstraat, al spoedig maatschappelijk een plaats weten te verwerven. Van geloofsvervolging was geen sprake in Holland, waar 'de vryheit het hoofd opstak, en

2 Pollmann 2011: 93.

3 De citaten in deze paragraaf zijn ontleend aan Geeraerd Brandt 1682/1932.

4 Het is ook mogelijk dat de jonggestorven Rebecca inmiddels al was geboren (Calis 2008: 56).

5 Aldus Laurens Jacobsz, de korenkoper 'in de Gouden Reael' op het Water (Damrak) in zijn memoires, zoals gebruikt door Brandt in zijn *Historie der Reformatie* (1671). Geciteerd in Brugmans 1972: 23.

6 Geciteerd naar Grosheide 1980: 228.

7 Brandt 1682: 7/ 1932: 4; *rymer* is hier niet negatief, maar synoniem aan 'dichter'.